

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2020. – Т. 42. – С. 57-69
DOI: 10.31861/mhpi2020.42.57-69

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2020. – Volume. 42. – pp. 57-69
DOI: 10.31861/mhpi2020.42.57-69

УДК 327.57(477+327.7НАТО)

© Віталій Мартинюк¹

Роль політичної складової у процесі євроатлантичної інтеграції України

Політична складова євроатлантичної інтеграції України особливо актуалізувалась у контексті агресії РФ проти України та після внесення у 2019 році змін до Конституції України, якими був зафіксований курс держави на повноправне членство в Організації Північноатлантичного договору. Її роль визначається політичною діяльністю НАТО, політичною складовою двосторонніх документів і нормативно-правових актів європейської інтеграції України, важливістю політичних рішень, залученням усіх державних органів влади до процесу євроатлантичної інтеграції, активізацією невійськових сегментів співробітництва між Україною і НАТО та їх більшою зрозумілістю, на відміну від суто військових, для українського суспільства.

В статті обґрунтовується необхідність посилення політичної складової євроатлантичної інтеграції, підвищення ефективності окремих структурних підрозділів державних органів влади України та активізації їхньої діяльності з інформування суспільства про виконання ними заходів у цій сфері. Такий підхід, наряду з більшим залученням наукових, експертних та громадських кіл до процесу євроатлантичної інтеграції, сприятиме підвищенню ефективності виконання завдань цього процесу, рівню підтримки курсу України на членство в НАТО, а також скоординованості і поглибленню співпраці між Україною й Альянсом.

Ключові слова: Євроатлантична інтеграція України, НАТО, політична складова співпраці Україна-НАТО, агресія Російської Федерації.

The Role of the Political Component in the Process of Euro-Atlantic Integration of Ukraine

The need to strengthen the political component of Euro-Atlantic integration, increase the efficiency of structural units of the Ukrainian state authorities and intensify their activities to inform the public about the fulfilment of their tasks in this area are substantiated in the article. This approach, along with greater involvement of scientific, expert and public circles into the Euro-Atlantic integration process, will contribute to improve the effectiveness of this process, increase the level of public support to Ukraine's course towards NATO membership, and coordinate and deepen cooperation between Ukraine and the Alliance.

The political component of the Euro-Atlantic integration of Ukraine has become especially relevant in the light of ongoing Russian aggression against Ukraine and adopted in 2019 amendments to the Constitution of Ukraine, which set the country's course to full membership in NATO. Its role is determined by the political activities of the Alliance, the political segments of bilateral documents and Ukrainian legislative acts on the issues of Euro-Atlantic Integration, the importance of political decisions, the involvement of all state authorities into the Euro-Atlantic Integration process, the intensification of non-military segments of Ukraine-NATO cooperation, and their greater clarity for the Ukrainian society, unlike the military ones.

The constitutional double-goal of Ukraine to become a member of both NATO and the EU requires strengthening the political coordination of these two complementary processes in Ukraine. The author substantiates the necessity of combining the functions of European and Euro-Atlantic Integration in separate structural departments of the governmental bodies of Ukraine, as well as enhancing their activity in informing the society about measures, which they have performed in these spheres.

¹ Магістр міжнародних відносин, виконавчий директор Центру глобалістики «Стратегія XXI», аспірант Європейського університету, м. Київ, Україна. E-mail: muvitalii@meta.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8654-3510>.

The political component of the Euro-Atlantic Integration of Ukraine should become intensified, properly shaped and well-coordinated in the governmental bodies, visible for the society and used for countering current threats.

Keywords: Euro-Atlantic Integration of Ukraine, NATO, Political component of Cooperation between Ukraine and NATO, Aggression of the Russian Federation.

Вступна частина. Процес євроатлантичної інтеграції України, кінцевою метою якого Конституцією України визначено «набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»², містить політичну та суто військову складові, що відповідає процедурі функціонування самого НАТО. Політичні цілі і завдання в Альянсі мають бути трансформовані у військові рішення та дії, а військові потреби гарантування безпеки союзників вимагають відповідних політичних рішень. Наприклад, політичне рішення Варшавського саміту НАТО 2016 року³ про повернення до політики стримування, схвалене на фоні російської агресії проти України, трансформувалось у військові рішення з розгортання додаткових сил і засобів на східному фланзі Альянсу. Відповідно, мілітаризація Росією окупованого Криму та акваторії Чорного моря створило загрози чорноморським країнам-членам НАТО та стимулювало політичне рішення щодо посилення присутності Альянсу у Чорному морі⁴.

У процесі набуття членства в НАТО країна-кандидат або аспірант повинні виконувати великий перелік внутрішніх перетворень та реформ, більша частина з яких не відносяться до сфери оборони, але спрямовані на покращення функціонування держави і підвищують її рівень стійкості та розвитку. Ця складова приносить результати, які стають відчутними для суспільства. Водночас, в українському суспільстві все ще існує стереотип, що Альянс є виключно військовим блоком, а не військово-політичною організацією колективної безпеки й оборони. І таке сприйняття використовує Росія для досягнення цілей гібридної агресії проти України, сіючи сумніви у необхідності приєднання до Альянсу. Навіть багато прихильників членства України в НАТО не володіють повною інформацією про політичну діяльність організації та її невійськові функції, зокрема: цивільну безпеку; міжпарламентський вимір; науково-технічне співробітництво; демократичний розвиток; захист індивідуальних свобод; гарантування верховенства права тощо. Недостатня обізнаність українського суспільства про політичну діяльність НАТО та невійськові сфери його співпраці з Україною свідчить про недостатню увагу до них з боку державних органів влади, що виливається у прогалини в процесі виконання ними положень Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки⁵ та завдань Річних національних програм.

Одночасно, невійськові напрямки співпраці НАТО з Україною, які були визначені на останніх самітах Альянсу 2016 і 2018 років та засіданнях Комісії Україна-НАТО, мають бути наповнені практичним змістом з точки зору не тільки адаптації України до стандартів Альянсу, але й проведення демократичних реформ, які стосуються практично усіх органів центральної влади України. Крім цього, протидія гібридним загрозам, з якими зараз стикається Україна, вимагає від нашої держави вжиття рішучих і дієвих заходів невійськового характеру.

Все це підкреслює важливість проблематики необхідності посилення політичної складової євроатлантичної інтеграції України та її невійськової співпраці із НАТО. Оскільки вона є основою для прийняття й реалізації відповідних рішень, постає потреба її актуалізації в політичній

² Верховна Рада України (2019), Конституція України, Законодавство України, Верховна Рада України, внесені зміни 07.02.2019, Київ, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 13.03.2020).

³ НАТО (2016), Заява за результатами саміту у Варшаві, Організація Північноатлантичного договору, 09.07.2016, available at: www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm (accessed 13.03.2020).

⁴ NATO (2020), Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, NATO, 02.04.2020, available at: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_174772.htm?selectedLocale=uk (accessed 04.04.2020).

⁵ Президент України (2017), «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017- 2020 роки», Указ Президента України від 21 лютого 2017 року №43/2017, Адміністрація Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/432017-21350 (accessed 14.03.2020).

діяльності української влади у процесі євроатлантичної інтеграції задля наближення мети набуття Україною членства в НАТО і недопущення зведення цього процесу виключно до військового співробітництва з Альянсом. Необхідним є політичне сприяння громадській підтримці євроатлантичного курсу України, який є на даний час найвищим за весь період після проголошення незалежності України.

Проблематику політичної складової євроатлантичної інтеграції України в цілому або її окремих сегментів досліджувала низка українських науковців, зокрема: Г. Перепелиця у монографії «Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства»⁶; О. Деменко у дисертаційній роботі «Євроатлантична інтеграція України (політологічний аналіз)»⁷; Л. Токар у статті «Центрально-Східна Європа та Україна у системі координат розширення НАТО»⁸; Б. Губський у роботі «Євроатлантична інтеграція України»⁹; К. Біла в дисертаційній роботі «Особливе партнерство Україна–НАТО як проблема національної та європейської безпеки»¹⁰; Т. Брежнева, О. Їжак, А. Шевцов у колективній монографії «Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти»¹¹. В означених роботах увага переважно сконцентрована на безпекових та військових аспектах євроатлантичної інтеграції України, які містять окремі елементи політичної складової цього процесу. У своїй статті Р. Войтович акцентувала увагу на впливі євроатлантичної інтеграції на державне управління, що розкриває окремі політичні питання цього процесу¹². У Національній доповіді «Євроатлантичний вектор України», підготовленій Національною академією наук України, розкривається комплексний підхід до процесу євроатлантичної інтеграції України та історична ретроспектива політичної взаємодії України з НАТО¹³. Однак, важливо проаналізувати роль саме політичної складової на процес набуття Україною членства в Альянсі та окреслити можливості підвищення її ефективності для досягнення означеної цілі.

Виходячи з наведеного, метою даного дослідження визначено аналіз політичних факторів євроатлантичної інтеграції України та їх вплив і розвиток для досягнення конституційно визначеної цілі набуття Україною членства в НАТО. Задля досягнення цієї мети необхідним вбачається вирішення таких завдань: аналіз політичної складової основних документів євроатлантичної інтеграції України; визначення ефективності діяльності державних органів влади у цьому вимірі; оцінка взаємопов'язаності політичної складової євроатлантичної інтеграції з громадською підтримкою вступу України в НАТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. В оцінці політичної складової відносин Україна–НАТО та основних документів євроатлантичної інтеграції України доцільно, перш за все, виходити з політичної компоненти функціонування Альянсу, який є військово-політичною організацією. У самому НАТО політичну складову визначають наступним чином: «НАТО просуває демократичні цінності та дає можливість членам консультиватися і співпрацювати з питань

⁶ Перепелиця Г.М., Дергачов О. П. та інші (2004), Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства, Національний інститут стратегічних досліджень, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, Видавничий дім «Стилос», Київ.

⁷ Деменко О.Ф. (2004), Євроатлантична інтеграція України (політологічний аналіз), Дисертація канд. політ. наук, Національна академія оборони України, Київ.

⁸ Токар Л. (2001), «Центрально-Східна Європа та Україна в системі координат розширення НАТО», Економічний Часопис — XXI, № 6, с. 17.

⁹ Губський Б.В. (2003), Євроатлантична інтеграція України, НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, Логос, Київ.

¹⁰ Біла К. (2002), Особливе партнерство Україна–НАТО як проблема національної та європейської безпеки, Автореф. дис. канд. політ. наук, НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, Київ.

¹¹ Брежнева Т.В., Їжак О.І., Шевцов А.І. і Горбулін В.П. (2003), Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти, Пороги, Дніпро.

¹² Войтович Р.В. (2010), «Євроатлантична інтеграція та її вплив на державне управління», Державне управління та місцеве самоврядування, Вип. 4 (7) / 2010, available at: [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/10vrvvdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10vrvvdu.pdf) (accessed 16.03.2020).

¹³ Пирожков С. І., Кресіна І. О., Кудряченко А. І., Шемшученко Ю. С. та інші (2019), Євроатлантичний вектор України: національна доповідь, Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Національна академія наук України, Київ, 328 с., available at: www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202004_artilces_field_dopmat_files/ukr0006477.pdf (accessed 16.03.2020).

оборони і безпеки, щоб вирішувати проблеми, зміцнювати довіру та, в довгостроковій перспективі, запобігати конфліктам»¹⁴. Невоєнні напрямки діяльності НАТО були ініційовані у 1956 році Комітетом Трьох, який рекомендував розширювати їх для більшої єдності, узгодженості та солідарності Альянсу і покращення розуміння його діяльності у країнах-не членів НАТО.

Вищим політичним органом схвалення рішень в НАТО є саміт глав держав і урядів країн-членів Альянсу, який проводиться, як правило один раз на два роки. Тому на його розгляд виносяться важливі стратегічні рішення, як наприклад, розміщення військових підрозділів Альянсу в Польщі і країнах Балтії (Литві, Латвії та Естонії) або віднесення кібер-простору до четвертого поля проведення операцій, наряду з сушею, повітрям і морем¹⁵. В перервах між самітами політичну роль відіграє Північноатлантична Рада (North Atlantic Council, NAC) – основний орган прийняття політичних рішень в НАТО, який складається з постійних представників від усіх країн-членів та проводить засідання двічі на тиждень. Рада може також проводити засідання на рівні глав держав і урядів та міністрів закордонних справ і оборони. Цьому вищому органу підпорядковуються спеціальні комітети, які складаються з офіційних представників країн, що забезпечує Альянсу можливість проводити консультації та приймати рішення так, щоб позиція кожної країни була врахована на кожному рівні й в усіх сферах діяльності НАТО. Північноатлантична Рада, зокрема, є органом, який схвалює важливі рішення стосовно розвитку відносин з Україною та залученості нашої держави до діяльності Альянсу, зокрема, до участі в місіях та операціях.

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписана 9 липня 1997 року, є базовим політичним документом для відносин Україна-НАТО¹⁶. У ньому містяться політичні зобов'язання сторін щодо розвитку особливого та ефективного партнерства для забезпечення стабільності та втілення демократичних цінностей в життя. Хартія визначає, що «Україна та НАТО базуватимуть свої відносини на принципах і зобов'язаннях, згідно з міжнародним правом та міжнародними механізмами, включаючи Статут ООН, Хельсінкський Заключний акт та наступні документи ОБСЄ», підкреслюючи політичну основу цих відносин.

Хартія запровадила формати консультацій та співробітництва між Україною і НАТО. Консультації стосуються усіх політичних питань євроатлантичної безпеки, зокрема: цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій та катастроф; демократичного контролю над збройними силами; стратегії та концепції національної безпеки. Крім цього визначено, що безпекове співробітництво розвиватиметься з економічних, науково-технологічних, екологічних й інформаційних питань. Практичними механізмами для консультацій і співробітництва на політичному рівні визначено: зустрічі між Україною та НАТО на рівні Північноатлантичної Ради; зустрічі між Україною та НАТО на рівні відповідних комітетів; взаємні візити високого рівня. Зустрічі Північноатлантичної Ради з Україною проводяться щонайменше двічі на рік, у форматі Комісії Україна-НАТО (КУН) на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, а також послів. Цей формат на сьогодні є основним для схвалення спільних політичних рішень щодо просування України шляхом євроатлантичної інтеграції.

Важливим наступним кроком у напрямку подальшої інтеграції до Альянсу стало засідання КУН в квітні 2008 року за участі глав держав і урядів країн-членів НАТО та Президента України В. Ющенко, що було проведене в рамках Бухарестського саміту НАТО, який зафіксував, що Україна стане членом Альянсу. З метою політичного оформлення рішень саміту, у грудні 2008 року на засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ було вирішено, що практичним механізмом євроатлантичної інтеграції України стануть Річні національні програми (РНП), виконання яких щорічно оцінюватиметься союзниками.

Засідання Комісії Україна-НАТО на 40-50%, як правило, присвячені політичним аспектам співпраці. Ці рішення імплементуються у Річних національних програмах, близько половини

¹⁴ NATO (2020), “What is NATO?”, available at: www.nato.int/nato-welcome/index.html (accessed 17.03.2020).

¹⁵ NATO (2016), Заява за результатами саміту у Варшаві, Організація Північноатлантичного договору, 09.07.2016, available at: www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm (accessed 13.03.2020).

¹⁶ Верховна Рада України (1997), Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, Законодавство України, Верховна Рада України, Київ, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (accessed 13.03.2020).

яких становлять заходи, що не стосуються виключно оборонного відомства, та визначаються переважно у першому розділі «Політичні та економічні питання». У Програмі на 2020 рік цей розділ склав третину усього документу, інші розділи також містять заходи невійськового характеру¹⁷. До них, зокрема, відносяться: внутрішня політика і реформування; оптимізація виборчої системи; децентралізація; запобігання та протидія корупції; свобода слова та інформаційна політика; стратегічні комунікації; забезпечення прав людини і основних свобод; гендерна рівність; демократичний контроль над сектором безпеки й оборони; економічний розвиток; енергетична безпека; зовнішньополітична діяльність; наука; тощо. У лютому 2020 року тодішній віце-прем'єр-міністр з європейської та євроатлантичної інтеграції Дмитро Кулеба зазначив, що «річна національна програма на 2020 рік написана абсолютно «натівською» мовою, мовою конкретних вимірюваних результатів, які вирішують конкретні проблеми у визначених ділянках реформ, і спрямовані, насамперед, на безпеку та добробут людини»¹⁸.

В окрему ціль РНП виділена «Протидія збройній агресії РФ проти України, відновлення територіальної цілісності України». Так ця ціль була зафіксована у РНП на 2020 рік, для досягнення якої Україна і її міжнародні партнери застосовують політико-дипломатичні засоби. Низка завдань зосереджені на протидії гібридним загрозам, джерелом яких є Російська Федерація, адже її агресія проти України має гібридний характер, у якій військова сила не має виключної провідної ролі. Тож і протидія такій агресії має бути не стільки військова, скільки комплексна політична, із широким застосуванням засобів невійськового характеру, включаючи політико-дипломатичні, суспільно-державні та інформаційні, але також й економічні, енергетичні, кібернетичні, психологічні та інші.

Аналіз базових документів відносин між Україною і НАТО показує, що, щонайменше, половина їхнього змісту стосується невійськових напрямків, більшість з яких формують політичну складову євроатлантичної інтеграції нашої держави. Відповідно, й виконавцями визначених у цих документах завдань визначені різні державні органи влади України, а не тільки Міністерство оборони та інші безпекові структури, оскільки процес євроатлантичної інтеграції є загальнодержавною справою.

Невійськова співпраця України з НАТО, як відзначив Голова Представництва НАТО в Україні Александер Вінніков у своєму виступі на міжнародному круглому столі «Україна-НАТО: Невійськова співпраця як спільна відповідь на гібридні загрози» 9 лютого 2017 року у Києві, проявляється у політичному і практичному вимірах¹⁹. НАТО надає політичну підтримку Україні з розвитку держави та для захисту її суверенітету й територіальної цілісності. На практиці ж Україна використовує можливості Комплексного пакету допомоги НАТО, який сприяє проведенню загальнодержавних реформ і покращенню здатності України захиститись від зовнішньої агресії. І це стосується усіх урядових структур, які політично та секторально мають бути включені у співпрацю з НАТО, як це визначено у Річній національній програмі.

Перш за все, такими органами є Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції та Міністерство закордонних справ України, які відіграють ключову роль комунікації та координації заходів євроатлантичної інтеграції з українськими органами влади та Альянсом. Слід зазначити, що координуючим органом з підготовки Річних національних програм визначено Міністерство закордонних справ України²⁰. Втім, ефективність виконання Програми є недостатньою і взагалі, жодна з них не була виконана повністю. Наприклад, за даними Кабінету

¹⁷ Президент України (2020), «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік», Указ Президента України від 26 травня 2020 року №203/2020, Офіс Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/2032020-33861 (accessed 30.05.2020).

¹⁸ Секретаріат Кабінету Міністрів України (2020), «Уряд схвалив Річну національну програму Україна-НАТО нової якості», available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-richnu-nacionalnu-programu-ukrayina-nato-novoyi-yakosti (accessed 17.03.2020).

¹⁹ Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2017), «Україна-НАТО: спільна невійськова співпраця у протидії гібридній війні», available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/pro-nas/partneri/item/1191-ukrayina-nato-spilna-neviyskova-spiivpratsya-u-protidiyi-gibridniy-viyni> (accessed 18.03.2020).

²⁰ Президент України (2016), «Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО», Указ Президента України від 7 грудня 2016 року №547/2016, Адміністрація Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/5472016-20862 (accessed 19.03.2020).

Міністрів України²¹, РНП за 2016 рік була виконана на 82%, у 2017 році – на 81,9%. За оцінками Інституту Євро-Атлантичного Співробітництва, завдання Програми на 2018 рік були виконані на 64% повністю і 32% були в процесі виконання²².

Свого часу Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції І. Климпуш-Цинцадзе головною причиною недовиконання РНП назвала недостатню міжвідомчу координацію²³. На цьому наголосив й экс-прем'єр-міністр України Є. Марчук під час публічної дискусії «Варшавський саміт НАТО і Україна: що очікувати?» 6 липня 2016 року у Києві, підкресливши низький рівень залучення українських міністерств і відомств до євроатлантичної інтеграції. З свого боку, українські експерти, опитані Центром глобалістики «Стратегія XXI» в рамках проекту за координації автора статті, досить низько оцінили рівень діяльності органів влади України у вимірі невійськового співробітництва з НАТО. Більшість з них (78,2%) відзначили її як недостатню й низьку, і лише 13% експертів – як достатню для ефективного співробітництва (див. Рис. 1)²⁴. Це вказує на недостатню ефективність діяльності міністерських підрозділів, відповідальних за євроатлантичну інтеграцію.

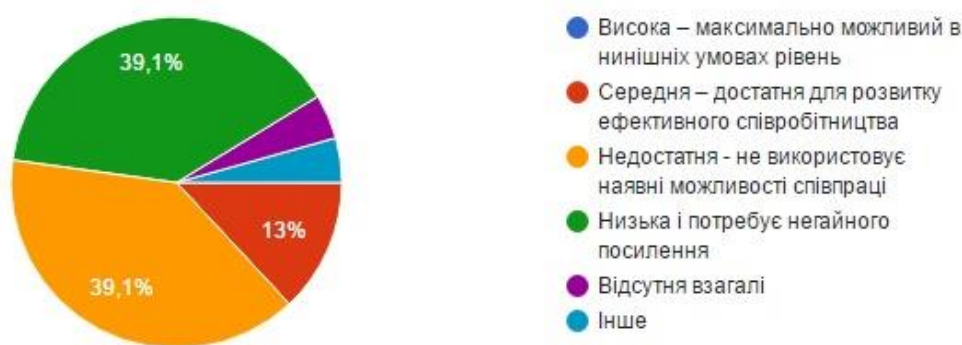

Рис. 1. Рівень активності органів влади України у вимірі невійськового співробітництва з НАТО

Серед державних органів, як визначили українські експерти, більш активно з євроатлантичної інтеграції є Верховна Рада України – 65,2% опитаних назвали парламентський вимір співробітництва України з НАТО таким, що сприяє розвитку співпраці в цілому. Це визначається не тільки більш активною позицією українських парламентарів, але й кращою поінформованістю суспільства про їхню діяльність. Крім цього, Верховна Рада України має низку форматів взаємодії з Альянсом, зокрема Міжпарламентську раду Україна – НАТО, до якої входять 12 українських депутатів. Постійна делегація Верховної Ради України у складі 16 народних депутатів на постійній основі бере участь у засіданнях Парламентської асамблеї НАТО. Все це посилюється міжпарламентською взаємодією України з країнами-членами НАТО на двосторонній основі.

Водночас, прогалиною у діяльності українського парламенту за напрямком євроатлантичної інтеграції України є відсутність чітко визначеного парламентського органу, який би відповідав за координацію дій у цій сфері. В той час, як завдання у сфері європейської інтеграції чітко за-

²¹ Служба Віце-прем'єр-міністра України (2018), «Уряд затвердив Річну національну програму Україна-НАТО», available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-richnu-nacionalnu-programu-ukrayina-nato (accessed 19.03.2020).

²² Інститут Євро-Атлантичного Співробітництва (2019), «Протидія тероризму в контексті інтеграції України в євроатлантичну систему безпеки», available at: www.ieac.org.ua/news/item/98-protydiia-teroryzmu-v-konteksti-intehratsii-ukrainy-v-ievroatlantychnu-systemu-bezpeky (accessed 19.03.2020).

²³ Климпуш-Цинцадзе І.О. (2016), «Як Україні змінити стосунки з НАТО: шість шляхів, що з'являться після Варшави», Європейська правда, Київ, available at: www.eurointegration.com.ua/articles/2016/07/7/7051743/view_print/ (accessed 19.03.2020).

²⁴ Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2017), «Україна – НАТО: Невійськова співпраця і спільна відповідь на гібридні загрози», available at: https://old.geostrategy.org.ua/images/Policy-Paper_NATO-Ukraine_Ukr1.pdf (accessed 19.03.2020).

кріплені за Комітетом інтеграції України з Європейським Союзом, функції у сфері євроатлантичної інтеграції розподілені між різними парламентськими комітетами, хоча й більшість з них припадають на Комітет національної безпеки, оборони та розвідки і Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. Останній у своєму складі має підкомітет з питань законодавчого забезпечення реалізації закріпленого в Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО.

В результаті узагальнення діяльності українського парламенту у сфері євроатлантичної інтеграції можна прослідкувати два чинники, притаманних українським органам влади. Перший стосується відсутності у багатьох з них визначених структурних підрозділів, які б чітко, перш за все – за своєю назвою, відповідали за питання євроатлантичної інтеграції. Другий стосується кореляції процесів європейської і євроатлантичної інтеграції, особливо з врахуванням поглиблення співпраці між НАТО і ЄС та фактору членства 22 країн в обох організаціях. В Річній національній програмі «Набуття повноправного членства в ЄС» визначено окремою політичною ціллю. Виступаючи на міжнародній конференції «Нові формати співпраці НАТО і ЄС з Україною» 30-31 травня 2018 року у Києві²⁵, Барбора Маронкова, Директор Центру інформації і документації НАТО в Україні, наголосила, що Україна має поєднати європейську і євроатлантичну інтеграцію в один кейс, як це свого часу робили країни Центральної і Східної Європи, що вже набули членство в ЄС і НАТО, а також зосередитись на інтеграції до Альянсу, оскільки реалізація цього комплексу внутрішніх перетворень і реформ забезпечить виконання воєнно-політичних і безпекових завдань у процесі інтеграції до ЄС.

Виходячи з наведеного, процеси європейської і євроатлантичної інтеграції мають бути політично поєднані, або принаймні добре скоординовані в Україні, що вимагає їх об'єднання в структурних підрозділах центральних органів виконавчої влади України. На парламентському рівні відсутність такого поєднання вже описана автором вище. Відсутнє воно і на президентському рівні, адже функції євроатлантичної інтеграції відносяться і до Директорату з питань зовнішньої політики і до Директорату з питань національної безпеки та оборони. На урядовому рівні ситуація є дещо кращою, оскільки існує посада Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, якому підпорядкований Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, хоча в складі цього органу євроатлантична компонента є значно слабшою за євроінтеграційну.

Останнє, наряду із записаною в Конституції подвійною метою вступу України до ЄС і НАТО, практичним розвитком співпраці НАТО-ЄС та все більш поглибленою координацією дій обох організацій в Україні, вимагає наявності у кожному міністерстві та відомстві заступника керівника з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, або щонайменше відповідних структурних підрозділів, які б поєднували обидва процеси. У Міністерстві закордонних справ такий підхід був імplementований шляхом створення Департаменту ЄС і НАТО. В інших міністерствах відсутні заступники міністра та директорати чи департаменти, в назвах яких зафіксована євроатлантична інтеграція. За питання євроатлантичної інтеграції в цих міністерствах відповідають, переважно, департаменти із стратегічного планування і євроінтеграції або міжнародного співробітництва. Втім, у Міністерстві економіки, торгівлі і сільського господарства є також департамент економіки безпеки й оборони, а у Міністерстві фінансів – департамент фінансів оборони, правоохоронних органів і державної безпеки. Аналіз структури українських міністерств показує, що в Уряді головний акцент зроблений на європейську інтеграцію, а євроатлантична інтеграція має другорядне значення, а отже ці функції розписуються між різними структурними підрозділами. Порівняльний аналіз структур українських міністерств показав, що, якщо за завдання євроатлантичної інтеграції відповідає той же підрозділ, що й за європейську інтеграцію, то в таких міністерствах обидва процеси координуються в рамках одного структурного підрозділу, що підвищує їх ефективність. Однак, якщо за ці процеси відповідають різні структурні підрозділи, то ефективність координації нижча, адже вона може здійснюватися лише на рівні заступника міністра, хоча в межах одного департаменту (чи директорату) налагоджувати таку координацію швидше і простіше.

²⁵ Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2018), «Нові формати співпраці НАТО і ЄС з Україною», available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1473-post-reliz-novi-formati-spiivpratsi-nato-i-es-z-ukrayinoyu> (accessed 19.03.2020).

Незважаючи на те, що політичні й економічні питання складають третину Річної національної програми, інформаційні повідомлення Уряду за напрямком євроатлантичної інтеграції стосуються переважно заходів у сфері компетенції міністерств оборони, закордонних справ, внутрішніх справ та Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Тобто результати виконання невійськових завдань у сфері євроатлантичної інтеграції незадовільно висвітлюються в українському суспільстві, що не сприяє підвищенню рівня громадської підтримки досягненню цілі повноправного членства України в НАТО.

Після початку російської агресії проти України, за даними Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, ставлення українського населення до НАТО змінилось радикальним чином в сторону покращення – з 13% у 2012 році до 33% у 2014 році²⁶ і 51,2% у 2019 році²⁷. Це стало можливим переважно завдяки впливу безпекового фактору – реальної загрози безпеці українських громадян з боку Російської Федерації на фоні триваючої допомоги з боку Альянсу та його країн-членів, а не цілеспрямованої державної політики з інформування суспільства, незважаючи на схвалену у січні 2017 року Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки²⁸. Підтвердженням цього є той факт, що з 2012 року до 2016 року рівень підтримки зріс на 30% (з 13% до 43%), а майже за три роки імплементації згаданої Концепції – лише на 8-9%, за даними Соціологічної групи «Рейтинг» (див. рис. 2). Однією з причин є те, що процес виконання Концепції являє собою переважно набір цілеспрямованих інформаційних заходів і проєктів, на зразок проведення семінарів та конференцій або медійних програм, а не постійну роботу усіх урядових структур з інформування суспільства про виконання завдань євроатлантичної інтеграції.

Якби сьогодні проводився референдум про вступ України в НАТО, як би Ви проголосували?

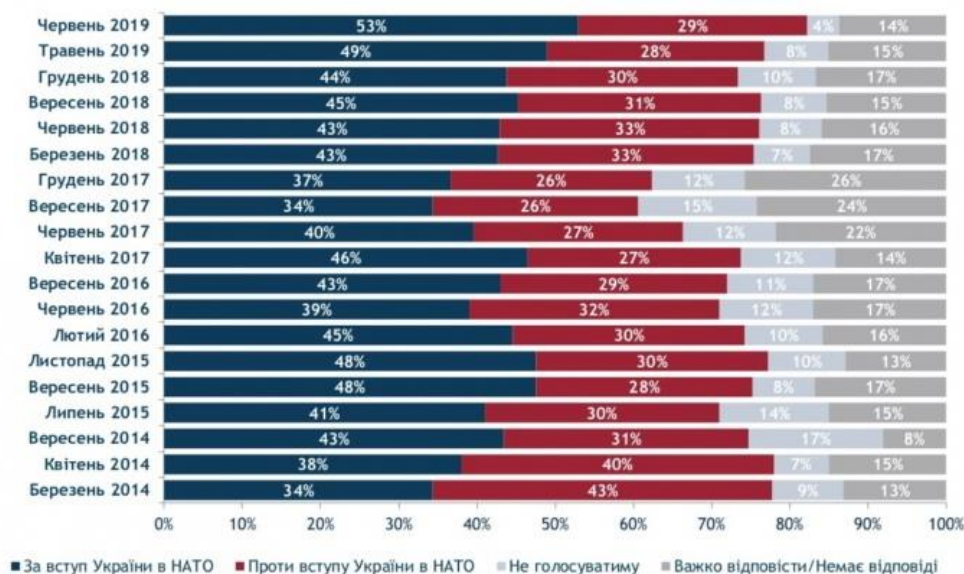

Рис. 2. Громадська підтримка вступу України в НАТО.
Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/10/7220541/>.

²⁶ МЗС України (2019), «Громадська думка щодо вступу в НАТО», Портал Україна-НАТО, available at: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/informacijnij-centr/gromadska-dumka-shchodo-vstupu-v-nato> (accessed 20.03.2020).

²⁷ Європейська правда (2019), «64% українців підтримують вступ до ЄС, 51% - до НАТО», available at: www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/26/7104610/ (accessed 20.03.2020).

²⁸ Урядовий портал (2019), «Уряд затвердив план заходів на 2019 рік щодо реалізації Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017—2020 роки», available at: www.kmu.gov.ua/npas/pro-konalennya-informuvannya-gromadskosti-z-pitan-yevroatlantichnoyi-integraciyi-ukrayini-na-20172020-roki (accessed 20.03.2020).

Водночас, Росія активізувала пропаганду, націлену на перешкодження процесу набуття Україною членства в НАТО. Вона й на сьогодні активно пропонує відомий ще з часів СРСР міф про те, що НАТО є агресивним військовим блоком. Розвіюванню цього та інших російських міфів сприятиме широке поширення в суспільстві інформації про політичну складову діяльності Альянсу та невійськові заходи його співробітництва з Україною, зокрема: порядок прийняття рішень в НАТО; протидія надзвичайним ситуаціям цивільного характеру; науково-технічне співробітництво; міжпарламентська співпраця; розвиток цивільного персоналу сектору безпеки; протидія кібер-загрозам; енергетична безпека; демократичний розвиток; захист індивідуальних свобод; становлення верховенства права; протидія корупції; мирне розв'язання суперечок. Все це свідчить про важливість та роль політичної складової євроатлантичної інтеграції України та підкреслює її загальнодержавний вимір, необхідність гарантування безпеки не тільки у військовій сфері та актуальність гібридних загроз, яким протистоїть як Україна, так і країни Альянсу. Недостатнє поширення інформації про політичну сторону діяльності НАТО та невійськові сфери його співпраці з Україною сприяє створенню фону для продовження використання Росією антинатівської риторики у своїй агресії. Тому важливим для України політичним завданням є комплексний підхід до інформування про євроатлантичну інтеграцію країни із включенням усіх державних органів у цей процес.

Альянс бере безпосередню участь у вирішенні одного із найголовніших для українського суспільства завдань – реформування України за демократичними стандартами. Так, на Саміті НАТО в Уельсі у вересні 2014 року країни-члени задекларували підтримку всеосяжних реформ в Україні в усіх сферах, а не тільки у сфері безпеки та оборони²⁹. Задля досягнення цієї мети, Альянс прийняв рішення посилити Офіс зв'язку НАТО в Україні та об'єднати його з Центром інформації і документації НАТО в Україні у повноцінне дипломатичне Представництво НАТО в Україні. В Альянсі, за участю представників України, була розроблена типова навчальна антикорупційна програма для сектору безпеки і оборони. Важливим елементом реформування українського сектору безпеки та оборони стало посилення демократичного цивільного контролю над збройними силами та службами безпеки, а напрямок захисту прав людини став одним з ключових елементів співпраці України з Альянсом. У цьому контексті важливості набувають парламентський контроль, тісна комунікація силових структур з громадськими організаціями та активне міжпарламентське співробітництво Україна-НАТО. Урядовим структурам слід більше залучати громадянське, експертне і наукове співтовариство до процесу співпраці з НАТО, адже воно здатне суттєво посилити його у сегменті, який недоступний урядовим структурам через їх бюрократизм і регулятивні обмеження, а також зробити вагомий вклад у підвищення рівня громадської підтримки членства України в Альянсі. Цим визначається важливість розвитку співробітництва між науковцями та експертами з України і країн НАТО.

Висновки. Політичний вимір євроатлантичної інтеграції є важливим як з точки зору його всеохоплюючих підходів і координації відповідних дій державних органів влади, так і з точки зору більшої відкритості, у порівнянні з військовим, для українського суспільства. Його усестороннє і комплексне інформаційне висвітлення дозволить суттєво підвищити обізнаність українських громадян про діяльність Альянсу та його співпрацю з Україною. Досягненню цього сприятиме більша включеність усіх органів влади України у виконання завдань євроатлантичної інтеграції та публічне інформування про досягнуті результати, що підвищить рівень громадської підтримки і сприятиме нівелюванню російських міфів про НАТО. Політична співпраця України з Альянсом створює додаткову можливість для вироблення механізмів раннього попередження гібридних загроз.

Політична складова діяльності НАТО була симетрично відображена в основних політичних документах співробітництва України з Альянсом – Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, підсумкових деклараціях Комісії Україна – НАТО та Річних національних програмах під егідою КУН. Цим само на нормативно-правовому рівні був визначений комплексний політичний підхід до процесу євроатлантичної інтеграції України, із максимальним залученням

²⁹ NATO (2014), “Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales”, available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (accessed 20.03.2020).

міністерств та відомств і не тільки тих, які безпосередньо відносяться до сфер зовнішньої політики, безпеки та оборони.

В усіх державних органах України необхідно виправити прогалини з імплементації нормативно-правових актів та звести функції євроатлантичної інтеграції до повноважень одного структурного підрозділу і поєднати її з процесом європейської інтеграції держави, що підвищить внутрішньодержавну координацію, ефективність проведення євроатлантичних реформ, взаємодію з НАТО і комунікацію з громадянським суспільством України. Усім державним органам, особливо які не відносяться до сфери безпеки й оборони, необхідно підвищити рівень інформування суспільства про виконання ними завдань євроатлантичної інтеграції, які визначаються Річними національними програмами.

Важливу роль у процесі євроатлантичної інтеграції відіграє парламентський вимір співпраці України з НАТО, який слід й надалі посилювати шляхом постійної системної роботи з парламентами країн-членів Альянсу. Важливо розвивати контакти як з правлячими політичними силами, так й з опозиційними партіями, використовуючи можливості Міжпарламентської ради Україна-НАТО і Парламентської асамблеї НАТО, для більш узгодженої взаємодії з підтримки євроатлантичних прагнень України та протидії загрозам безпеці Євроатлантичного простору.

Парламент відіграє також ключову політичну роль у втіленні в Україні системи цивільного контролю за сектором безпеки. Однак, цей процес не повинен підмінитись лише парламентським контролем, а передбачати широке інформування українського суспільства та можливості для його включення і впливу на сектор безпеки в межах дозволених повноважень, тобто без завдання шкоди безпеці та обороні держави. Більша залученість громадськості до процесу євроатлантичної інтеграції дозволить перетворити його з виключно військової діяльності на процес демократичних перетворень на користь суспільства. Важливу роль у цьому відіграють наукові та експертні кола, які разом з громадянськими організаціями несуть роль сполучної ланки між урядовими структурами та українським суспільством. Така включеність дозволить суспільству відчувати й зрозуміти, що євроатлантична інтеграція є загальнонаціональною справою і, відповідно, сприятиме зростанню громадської підтримки, а отже й незворотності конституційно визначеного курсу України на вступ до НАТО.

Список джерел

1. Біла К. (2002), Особливе партнерство Україна-НАТО як проблема національної та європейської безпеки, Автореф. дис. канд. політ. наук, НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, Київ.
2. Брежнева Т.В., Їжак О.І., Шевцов А.І. і Горбулін В.П. (2003), Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти, Пороги, Дніпро.
3. Верховна Рада України (1997), Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, Законодавство України, Верховна Рада України, Київ, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (accessed 13.03.2020).
4. Верховна Рада України (2019), Конституція України, Законодавство України, Верховна Рада України, внесені зміни 07.02.2019, Київ, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 13.03.2020).
5. Войтович Р.В. (2010), «Євроатлантична інтеграція та її вплив на державне управління», Державне управління та місцеве самоврядування, Вип. 4 (7) / 2010, available at: [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/10vrvvdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10vrvvdu.pdf) (accessed 16.03.2020).
6. Губський Б.В. (2003), Євроатлантична інтеграція України, НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, Логос, Київ.
7. Деменко О.Ф. (2004), Євроатлантична інтеграція України (політологічний аналіз), Дисертація канд. політ. наук, Національна академія оборони України, Київ.
8. Європейська правда (2019), «64% українців підтримують вступ до ЄС, 51% – до НАТО», available at: www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/26/7104610/ (accessed 20.03.2020).
9. Інститут Євро-Атлантичного Співробітництва (2019), «Протидія тероризму в контексті інтеграції України в євроатлантичну систему безпеки», available at: www.ieac.org.ua/news/item/98-protydiia-teroryzmu-v-konteksti-intehratsii-ukrainy-v-ievroatlantychnu-systemu-bezpeky (accessed 19.03.2020).

10. Климпуш-Цинцадзе І.О. (2016), «Як Україні змінити стосунки з НАТО: шість шляхів, що з'являться після Варшави», Європейська правда, Київ, available at: www.eurointegration.com.ua/articles/2016/07/7/7051743/view_print/ (accessed 19.03.2020).
11. МЗС України (2019), «Громадська думка щодо вступу в НАТО», Портал Україна-НАТО, available at: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/informacijnij-centr/gromadska-dumka-shchodo-vstupu-v-nato> (accessed 20.03.2020).
12. НАТО (2016), Заява за результатами саміту у Варшаві, Організація Північноатлантичного договору, 09.07.2016, available at: www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm (accessed 13.03.2020).
13. Перепелиця Г.М., Дергачов О. П. та інші (2004), Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства, Національний інститут стратегічних досліджень, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, Видавничий дім «Стилос», Київ.
14. Пирожков С. І., Кресіна І. О., Кудряченко А. І., Шемшученко Ю. С. та інші (2019), Євроатлантичний вектор України: національна доповідь, Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Національна академія наук України, Київ, 328 с., available at: www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202004_artilces_field_dopmat_files/ukr0006477.pdf (accessed 16.03.2020).
15. Президент України (2016), «Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО», Указ Президента України від 7 грудня 2016 року №547/2016, Адміністрація Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/5472016-20862 (accessed 19.03.2020).
16. Президент України (2017), «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки», Указ Президента України від 21 лютого 2017 року №43/2017, Адміністрація Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/432017-21350 (accessed 14.03.2020).
17. Президент України (2020), «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік», Указ Президента України від 26 травня 2020 року №203/2020, Офіс Президента України, Київ, available at: www.president.gov.ua/documents/2032020-33861 (accessed 30.05.2020).
18. Секретаріат Кабінету Міністрів України (2020), «Уряд схвалив Річну національну програму Україна-НАТО нової якості», available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-richnu-nacionalnu-programu-ukrayina-nato-novoyi-yakosti (accessed 17.03.2020).
19. Служба Віце-прем'єр-міністра України (2018), «Уряд затвердив Річну національну програму Україна-НАТО», available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-richnu-nacionalnu-programu-ukrayina-nato (accessed 19.03.2020).
20. Токар Л. (2001), «Центрально-Східна Європа та Україна в системі координат розширення НАТО», Економічний Часопис — XXI, № 6, с. 17.
21. Урядовий портал (2019), «Уряд затвердив план заходів на 2019 рік щодо реалізації Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017—2020 роки», available at: www.kmu.gov.ua/npas/pro-konalennya-informuvannya-gromadskosti-z-pitan-yevroatlantichnoyi-integraciyi-ukrayini-na-20172020-roki (accessed 20.03.2020).
22. Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2017), «Україна – НАТО: Невійськова співпраця і спільна відповідь на гібридні загрози», available at: https://old.geostrategy.org.ua/images/Policy-Paper_NATO-Ukraine_Ukr1.pdf (accessed 19.03.2020).
23. Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2017), «Україна-НАТО: спільна невійськова співпраця у протидії гібридній війні», available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/pro-nas/partneri/item/1191-ukrayina-nato-spilna-neviyskova-spivpratsya-u-protidiyi-gibridniy-viyni> (accessed 18.03.2020).
24. Центр глобалістики «Стратегія XXI» (2018), «Нові формати співпраці НАТО і ЄС з Україною», available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1473-post-reliz-novi-formati-spivpratsi-nato-i-es-z-ukrayinoyu> (accessed 19.03.2020).
25. NATO (2014), “Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales”, available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (accessed 20.03.2020).

26. NATO (2020), Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, NATO, 02.04.2020, available at: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_174772.htm?selectedLocale=uk (accessed 04.04.2020).

27. NATO (2020), “What is NATO?”, available at: www.nato.int/nato-welcome/index.html (accessed 17.03.2020).

References

1. Bila K. (2002), *Osoblyve partnerstvo Ukraina-NATO yak problema natsionalnoi ta yevropeiskoi bezpeky*, Avtoref. dys. kand. polit. nauk, NAN Ukrainy, Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn, Kyiv.

2. Brezhnieva T.V., Yizhak O.I., Shevtsov A.I. i Horbulin V.P. (2003), *Yevroatlantska intehratsiia Ukrainy: viiskovo-politychni aspekty*, Porohy, Dnipro.

3. Verkhovna Rada Ukrainy (1997), *Khartiia pro osoblyve partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Orhanizatsiieiu Pivnichno-Atlantskoho dohovoru*, Zakonodavstvo Ukrainy, Verkhovna Rada Ukrainy, Kyiv, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (accessed 13.03.2020).

4. Verkhovna Rada Ukrainy (2019), *Konstytutsiia Ukrainy, Zakonodavstvo Ukrainy, Verkhovna Rada Ukrainy, vneseni zminy 07.02.2019*, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 13.03.2020).

5. Voitovych R.V. (2010), “Ievroatlantska intehratsiia ta yii vplyv na derzhavne upravlinnia”, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Vyp. 4 (7) / 2010, available at: [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/10vrvvdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10vrvvdu.pdf) (accessed 16.03.2020).

6. Hubsnyi B.V. (2003), *Yevroatlantska intehratsiia Ukrainy*, NAN Ukrainy, Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn, Lohos, Kyiv.

7. Demenko O.F. (2004), *Yevroatlantska intehratsiia Ukrainy (politohichnyi analiz)*, Dysertatsiia kand. polit. nauk, Natsionalna akademiia oborony Ukrainy, Kyiv.

8. *Ievropeiska pravda* (2019), “64% ukraintsev pidtrymuyut vstup do YeS, 51% – do NATO”, available at: www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/26/7104610/ (accessed 20.03.2020).

9. Instytut Yevro-Atlantskoho Spivrobotnytstva (2019), “Protydiia teroryzmu v konteksti intehratsii Ukrainy v yevroatlantskuu systemu bezpeky”, available at: www.ieac.org.ua/news/item/98-protydiia-teroryzmu-v-konteksti-intehratsii-ukrainy-v-ievroatlantskuu-systemu-bezpeky (accessed 19.03.2020).

10. Klympush-Tsyntsadze I.O. (2016), “Tak Ukraini zminyty stosunki z NATO: shist shliakhiv, shcho zivliatsia pislia Varshavy”, *Ievropeiska pravda*, Kyiv, available at: www.eurointegration.com.ua/articles/2016/07/7/7051743/view_print/ (accessed 19.03.2020).

11. MZS Ukrainy (2019), “Hromadska dumka shchodo vstupu v NATO”, Portal Ukraina-NATO, available at: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/informacijnij-centr/gromadska-dumka-shchodo-vstupu-v-nato> (accessed 20.03.2020).

12. NATO (2016), *Zaiava za rezultatamy samitu u Varshavi, Orhanizatsiia Pivnichnoatlantskoho dohovoru*, 09.07.2016, available at: www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm (accessed 13.03.2020).

13. Perepelytsia H.M., Derhachov O. P. ta inshi (2004), *Ukraina na shliakhu do NATO: cherez radykalni reformy do nabuttia chlenstva*, Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Predstavnytstvo Fondu im. Fridrikha Eberta v Ukraini, Vydavnychiy dim “Stylos”, Kyiv.

14. Pyrozhkov S. I., Kresina I. O., Kudriachenko A. I., Shemshuchenko Yu. S. ta inshi (2019), *Yevroatlantskyi vektor Ukrainy: natsionalna dopovid*, Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Korytskoho, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Kyiv, 328 s., available at: www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202004_artilces_field_dopmat_files/ukr0006477.pdf (accessed 16.03.2020).

15. Prezydent Ukrainy (2016), “Pro richni natsionalni prohramy pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO”, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 7 hrudnia 2016 roku №547/2016, Administratsiia Prezydenta Ukrainy, Kyiv, available at: www.president.gov.ua/documents/5472016-20862 (accessed 19.03.2020).

16. Prezydent Ukrainy (2017), “Pro Kontsepsiuu vdoskonalennia informuvannia hromadskosti z pytan yevroatlantskoi intehratsii Ukrainy na 2017-2020 roky”, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21 liutoho 2017 roku №43/2017, Administratsiia Prezydenta Ukrainy, Kyiv, available at: www.president.gov.ua/documents/432017-21350 (accessed 14.03.2020).

17. Prezydent Ukrainy (2020), “Pro Richnu natsionalnu prohramu pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO na 2020 rik”, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2020 roku №203/2020, Ofis Prezydenta Ukrainy, Kyiv, available at: www.president.gov.ua/documents/2032020-33861 (accessed 30.05.2020).
18. Sekretariat Kabinetu Ministriv Ukrainy (2020), “Uriad skhvalyv Richnu natsionalnu prohramu Ukraina-NATO novoi yakosti”, available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-richnu-natsionalnu-programu-ukrayina-nato-novoyi-yakosti (accessed 17.03.2020).
19. Sluzhba Vitse-premier-ministra Ukrainy (2018), “Uriad zatverdyv Richnu natsionalnu prohramu Ukraina-NATO”, available at: www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-richnu-natsionalnu-programu-ukrayina-nato (accessed 19.03.2020).
20. Tokar L. (2001), “Tsentralno-Skhidna Yevropa ta Ukraina v systemi koordynat rozshyrennia NATO”, *Ekonomichnyi Chasopys* — XXI, № 6, c. 17.
21. Uriadovi portal (2019), “Uriad zatverdyv plan zakhodiv na 2019 rik shchodo realizatsii Konseptsii vdoskonalennia informuvannia hromadskosti z pytan yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy na 2017—2020 roky”, available at: www.kmu.gov.ua/npas/pro-konalennya-informuvannya-gromadskosti-z-pitan-yevroatlantichnoyi-integratsiyi-ukrayini-na-20172020-roki (accessed 20.03.2020).
22. Tsentr hlobalistyky “Stratehiia XXI” (2017), “Ukraina – NATO: Neviiskova spivpratsia i spilna vidpovid na hibrydni zahrozy”, available at: https://old.geostrategy.org.ua/images/Policy-Paper_NATO-Ukraine_Ukr1.pdf (accessed 19.03.2020).
23. Tsentr hlobalistyky “Stratehiia XXI” (2017), “Ukraina-NATO: spilna neviiskova spivpratsia u protydii hibrydnoi viini”, available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/pro-nas/partneri/item/1191-ukrayina-nato-spilna-neviiskova-spivpratsya-u-protidiyi-gibridniy-viyni> (accessed 18.03.2020).
24. Tsentr hlobalistyky “Stratehiia XXI” (2018), “Novi formaty spivpratsi NATO i YeS z Ukrainoiu”, available at: <https://old.geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1473-post-reliz-novi-formati-spivpratsi-nato-i-es-z-ukrayinoyu> (accessed 19.03.2020).
25. NATO (2014), “Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales”, available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (accessed 20.03.2020).
26. NATO (2020), Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, NATO, 02.04.2020, available at: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_174772.htm?selectedLocale=uk (accessed 04.04.2020).
27. NATO (2020), “What is NATO?”, available at: www.nato.int/nato-welcome/index.html (accessed 17.03.2020).